

Б.М. ГОЛОВКІН

*Богдан Миколайович Головкін, кандидат
юридичних наук, заступник декана факультету
юстиції Національної юридичної академії
України імені Ярослава Мудрого*

КРИМІНОЛОГІЧНА ОЦІНКА НАСИЛЬСТВА ПРИ ХАРАКТЕРИСТИЦІ ТЯЖКОЇ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема кримінального насильства має міждисциплінарний характер і, передусім, входить у сферу предметних інтересів кримінального права та кримінології. Ця проблема дуже складна, багатогранна, має багатовікову історію. Вона фактично була в епіцентрі зародження та розвитку вказаних наук кримінального циклу.

Кримінально-правовою теорією явище фізичного насильства досліджувалося в рамках загальної та особливої частин. Так, у процесі розробки доктринальних положень учення про склад злочину, кримінальне насильство розглядається в контексті таких елементів об'єктивної сторони злочину, як спосіб і засіб його вчинення (Л.Д. Гаухман, І.Ш. Жорданія, М.І. Панов, В.І. Симонов, Р.Д. Шарапов та ін.). Теоретичні надбання загальної частини застосовуються при аналізі окремих складів злочинів: проти життя і здоров'я особи, волі, честі й гідності особи, статевої свободи й статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, проти громадського порядку й моральності тощо, де фізичне насильство виступає способом учинення злочину (М.І. Бажанов, С.В. Бородин, В.І. Борисов, В.О. Владимиров, І.М. Даньшин, Л.Г. Кригер, Ю.І. Ляпунов, П.С. Матишевський, Б.С. Никифоров, Л.М. Прокументов, В.В. Сташис, В.П. Тихий, М.Д. Шаргородський та інші вчені).

Кримінологія розглядає проблему кримінального насильства в дещо іншому ракурсі, передусім виокремлюючи насильницьку злочинність, що об'єднує множинність злочинів, у яких насильство виступає не тільки способом учинення злочину, а й самостійним елементом злочинної мотивації (С.М. Абельцев, С.Б. Алімов, Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, А.Ф. Зелінський, І.А. Петін, Е.П. Побігайло, О.В. Старков, Д.А. Шестаков та інші правознавці).

Перед цією роботою ставиться інше завдання: дослідити кримінально-правові особливості агресивного корисливого насильства й показати їхнє кримінологічне значення для характеристики тяжкої корисливо-насильницької злочинності.

Очевидно, що в процесі пізнання кримінального корисливого насильства доцільно застосовувати діалектичний метод, який дає змогу накопичені в окремих галузях наукові знання про предмет дослідження синтезувати на новому міждисциплінарному рівні для глибшого вивчення його кримінологічно-правової природи. Саме на таких методологічних засадах ґрунтується подальший виклад матеріалу.

Діапазон злочинів, що вчиняються насильницьким способом, надзвичайно великий і фактично представлений у всіх розділах КК України, що класифіковані за абсолютно різними об'єктами посягання. Водночас, із кримінологічних позицій усі злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, виходячи з неодинакового його функціонально-

цільового призначення, умовно можна поділити на дві великі групи: насильницькі та корисливі. Такий підхід випливає з теоретико-прикладних надбань психологічної науки, що безпосередньо присвячена пізнанню анатомії агресії та індивідуальних механізмів мотивації агресивних проявів людської поведінки. З-поміж численних різновидів людської агресивності, що виділяються відомими психологами¹, на наш погляд, є сенс погодитися з А. Бассом, який розрізняє дві форми агресії: ворожу й інструментальну². В основі так званої ворожої (негативістської) агресії лежить ворожість, ненависть, жага руйнації та знищення людей, речей, суспільства, природи, заради реалізації деструктивного потенціалу особи³. Вона прагне негативного впливу на вказані об'єкти. При інструментальній агресії руйнівний вплив здійснюється лише як засіб для задоволення будь-яких потреб⁴.

Викладені положення психологічної теорії в контексті порушеної проблеми можна прокоментувати таким чином. Функціонально-цільовим призначенням ворожої (негативістської) агресії є імпульсивне спричинення шкоди (кривди, болю, страждань) об'єктові посягання задля його пошкодження, руйнації чи повного знищення без будь-якої корисливої мети. Такими об'єктами можуть бути як живі істоти, так і речі об'єктивної реальності. Метою інструментальної агресії, з-поміж інших, може бути свідомо-вольовий цілеспрямований насильницький вплив на жертву заради задоволення корисливого мотиву. Отже, на відміну від першого виду, інструментальна агресія – це раціональний насильницький напад задля заволодіння або утримання матеріальних благ.

Поняття «агресія» й «насильство» не тотожні. За законами формальної логіки, вони належать до порівнянних, сумісних, підпорядкованих понять і співвідносяться як родове й видове⁵. Насильство є найбільш суспільно-небезпечною формою агресії, що криміналізується законодавством. Предметом нашого дослідження буде достатньо специфічний за мотивацією вид агресії – протиправне корисливе насильство, як системоутворююча ознака тяжкої корисливо-насильницької злочинності.

Беззаперечним надбанням криміналістів стали фундаментальні дослідження насильства при вчиненні злочинів проти власності тільки як способу протиправної поведінки, що мали суто прикладний характер – удосконалення юридичної техніки й правильної кваліфікації злочинів⁶. Водночас слід зауважити про низку недоліків такого підходу. Насамперед, це штучна відірваність насильства (зовнішнього акту поведінки) від суб'єкта, який його вчиняє, й невинуватий поділ насильства на фізичне та психічне. Крім того, криміналістами за нечастим винятком (наприклад М.І. Панов)⁷ фактично не досліджується детермінованість насильницького способу вчинення злочинів, а сам спосіб невинуватно «виринається» з органічно єдиного процесу мотивації й цілепокладання⁸, що з криминологічних позицій є недопустимим, оскільки не дає змоги пізнати психолого-правову природу агресії, виокремити специфіку корисливого насильства в системі кримінального насильства, показати характерні риси особистості злочинця, який обирає саме корисливий мотив агресивно-насильницької поведінки.

Як раніше вказувалося, проблема кримінального насильства є достатньо розробленою в кримінальному праві, а тому хотілося б привернути увагу читача до тих вузьких місць, які, на наш погляд, дають підставу наголосити саме на криминологічному значенні агресивного корисливого насильства, що притаманне тяжкій корисливо-насильницькій злочинності.

Почнемо з визначення кола діянь, котрі слід відносити до тяжких і особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів. Ідеться про злочини, передбачені ч.2 ст. 115 п.6, 11; ч.4 ст.187; ч. 3,4 ст. 189; ст. 257; ч.3 ст. 262; ч.3 ст. 308; ч.3 ст. 312; ч. 3 ст. 313 КК України. Слід підкреслити, що кримінально-правовою теорією (за винятком ч.2 ст.115 п.6, 11) вказані діяння розглядаються як одиничні складні багатооб'єктні *складені злочини*⁹. Законодавча конструкція цих складів передбачає кількісне поєднання двох зовнішньо самостійних, проте внутрішньо органічно взаємопов'язаних діянь в одному складному складеному злочині, що надає йому нової якісної характеристики підвищеного ступеня суспільної небезпечності¹⁰.

Кримінально-правова сутність насильства виражається в об'єктивній сутності злочину й проявляється у способі впливу на організм потерпілого, про що говорить М.І. Панов¹¹. Такий вплив завжди здійснюється умисно проти чи поза волею потерпілого й

поділяється на фізичний і психічний, причому останній є кримінально караним лише у випадках прямого передбачення в диспозиції кримінально-правової норми¹². Цю тезу вважаємо небездоганною з кримінологічних позицій. Очевидно, що в даному випадку теоретичні розробки кримінального права були продиктовані реаліями кримінальної практики, а це демонструє значну поширеність саме відкритого фізичного (енергетичного) впливу злочинців на тіло потерпілих у процесі вилучення їхнього майна. Своєю чергою, психічне насильство вивчається кримінально-правовою наукою окремо від фізичного, переважно в разі, коли інформаційний вплив на психіку потерпілого зовнішньо виражається у формі погроз негайно застосувати до власника майна, його близьких осіб чи особи, у віданні (під охороною) якої перебуває майно, фізичне насильство небезпечне для його життя та здоров'я. Такий підхід не зовсім відповідає психологічним положенням про діалектичну єдність свідомості й волі людської діяльності. Важко уявити цілеспрямований силовий вплив на тіло (органи) потерпілого з метою примусу до певних дій (бездіяльності), зміст якого адекватно не відображається свідомістю жертви. Іншими словами, фізичне насильство неспроможне змусити потерпілого вчинити будь-які дії, якщо до його свідомості не буде доведено, чого саме від нього вимагають¹³. Звідси випливає, що будь-який фізичний вплив на тіло потерпілого одночасно несе в собі конкретний інформаційний заряд, розрахований на сприйняття свідомістю потерпілого для подальших поведінкових реакцій, оскільки уявляється, що кримінальний закон охороняє не тільки фізичний статус, а й органічно пов'язану з ним психічну сферу особи. З огляду на це, агресивне корисливе насильство у тяжкій корисливо-насильницькій злочинності доцільніше розглядати як *небезпечний для життя та здоров'я цілеспрямований психофізичний вплив злочинців на потерпілих, учинений з корисливих мотивів*.

Характерною ознакою корисливого насильства є *напад* на потерпілого. Ця здавалося б, досить банальна фраза містить прихований глибинний зміст, у якому відображається психолого-правова природа специфічного виду кримінальної агресії, яка лежить в основі тяжкої корисливо-насильницької злочинності. Загальновідомо, що семантичне походження «агресії» нерозривно пов'язане з нападом, а значить агресія як виходяче поняття, завжди проявляється через напад. Отже, напад є характерною ознакою, за якою одна група діянь відрізняється від іншої. Принагідно відмітимо, що напад іманентний не тільки для розбоїв і бандитизму, він притаманний більшості корисливих убивств, і певною мірою для вимагань, поєднаних із насильством небезпечним для життя та здоров'я особи. В спеціальній літературі неодноразово порушувалося питання: що розуміти під «нападом», та як він співвідноситься з «насильством»?¹⁴. Думки вчених розділилися. Група авторів (В.В. Голіна, В.С. Комісаров, А.С. Ємельянов та ін.) схильні вважати, що «напад» і «насильство» – не тотожні поняття. Напад включає насильство, проте до нього не зводиться, оскільки передбачає створення відповідної небезпечної обстановки, за якої постає реальна загроза застосування насильства¹⁵. Інша думка полягає в тому, що правова сутність «нападу» й «насильства» одна – це двоєдиний спосіб заволодіння майном¹⁶. На наш погляд, напад, насамперед, є формою прояву агресії, в якому насильство становить змістове наповнення й виступає як засіб досягнення основної корисливої мети. Справді, раптовість, одномоментність, інтенсивність насильства, персональна спрямованість, націленість на заподіяння тяжкої та особливо тяжкої шкоди власникові майна іманентно пов'язані з нападом. Разом із тим, слід визнати, що агресивний напад – поняття ширше, ніж насильство, оскільки охоплює й певну обстановку рішучого наступу на потерпілого, що виникає безпосередньо перед застосуванням сили (проникнення в приміщення, зупинка транспорту, демонстрація зброї, зіткання віч-на-віч зі злочинцем у несприятливому для опору місці, висловлювання погроз безпосередньо на місці події від осіб з кримінальною орієнтацією тощо). Вказана обстановка триває лічені хвилини, а подеколи навіть секунди, але протягом цього часу у потерпілого зберігається можливість уникнути силової розправи, чи хоча б мінімізувати її наслідки. Саме така позиція є найбільш виваженою з кримінологічного погляду.

Значення нападу як типового насильницького способу вчинення тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів, з кримінологічних позицій, досить важливе. Насамперед, це особливий криміналізований спосіб учинення саме корисливо-нась-

ницьких злочинів. Він суттєво впливає на тяжкість можливих наслідків посягання, а тому сам характеризується підвищеною суспільною небезпекою і вказує на підвищену суспільну небезпеку специфічної категорії злочинів, що вчиняються шляхом нападу загалом¹⁷.

Водночас, напад іманентно пов'язаний із особливим різновидом насильства – небезпечного для життя і здоров'я потерпілого. При цьому насильство виступає не тільки засобом досягнення корисливої мети посягання, в ньому криється глибинний мотиваційний відбиток особистості, її кримінального досвіду, емоційно-вольових якостей, життєвої філософії паразитизму й наживи – понад усе. Отже, *на відміну від насильницьких злочинів, у тяжких корисливо-насильницьких функціонально-цільовим призначенням насильства є найефективніший, і такий, що відбиває загальну домінуючу мотиваційну лінію особистості, забезпечувальний засіб досягнення корисливої мети посягання.*

І найголовніше, насильницький напад нерозривно пов'язаний із формою вини, мотивом і метою аналізованої категорії злочинів. Це положення заслуговує на докладніший розгляд, оскільки в ньому відбивається й кримінологічна специфіка тяжкої корисливо-насильницької злочинності.

Атрибутивною ознакою тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів є умисна форма вини. І це аксіома, оскільки необережно наживатися насильницьким способом неможливо. Стосовно умислу слід зауважити, що розбоям і бандитизму властивий умисел, поєднаний зі спеціальною метою, так званий (*dolus specialis*)¹⁸. Даний різновид умислу передбачає наявність у свідомості злочинця особливої мети посягання, віднесеної законодавцем до складу розбоїв і бандитизму (ст.ст. 187, 257 КК) як конститутивної ознаки, а також кваліфікаційної обставини (ч.3 ст. 262, ч.3 ст. 308, ч.3 ст. 312, ч.3 ст. 313 КК України)¹⁹. Загальновідомо, що такою особливою метою для розбоїв є вилучення майна шляхом нападу, а для бандитизму – напад, котрий, як правило, також супроводжується вилученням майна. Кримінологічна оцінка викладених положень закону, з одного боку, полягає в чіткій фіксації завчасної корисливої спрямованості подібних посягань, а з іншого боку, демонструє агресивну рішучість злочинців заволодіти чужим майном саме шляхом нападу, що найефективніше забезпечує кінцевий результат.

Вирішальну роль у постановці мети злочину відіграють мотиви посягання. Вони розкривають справжній зміст умислу винного. Показово, що у п. 6 ст. 115КК України законодавець спеціально виокремив корисливий мотив убивства, акцентуючи увагу на підвищеній суспільній небезпеці даного рівновиду вбивств. У п.11 ст. 115 КК України, корисливий мотив презумпується кримінально-правовою природою поняття вбивства на «замовлення». Для решти злочинів, які ми відносимо до тяжких і особливо тяжких корисливо-насильницьких, корисливий мотив є тією системоутворюючою ознакою, яка на рівні з агресивним тяжким характером насильства дає підставу виділяти їх у специфічний вид злочинності.

Із вищевикладеного логічно випливає, що для аналізованого виду злочинності характерний прямий умисел (*dolus directus*), коли винний усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачав суспільно небезпечні наслідки й прагнув їх настання. Застосувавши формулу закону, в нашому випадку слід звернути увагу на окремі її ключові моменти.

По-перше, злочинець свідомо обирає напад, що передбачає застосування такого насильства, яке за своїми уразливими характеристиками й локалізаційною спрямованістю є суспільно небезпечним для життя і здоров'я потерпілого в момент застосування і, в той же час, чітко розуміє, що таке насильство – лише засіб для досягнення кінцевої корисливої мети.

По-друге, на етапах мотивації й цілепокладання у свідомості винного моделюється цілісний суб'єктивний образ злочину. Одночасно оцінюється можливість досягнення чітко визначеного кінцевого результату посягання, передбачаються його можливі наслідки у вигляді заподіяння смерті або тяжкого тілесного ушкодження потерпілому, і нападник наперед погоджується з такі наслідки. Отже, конкретизація вини за ступенем передбаченості суспільно небезпечних наслідків злочину дає підстави стверджувати: для тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів більш типовий чітко визначений умисел на заподіяння конкретної шкоди життю і здоров'ю потерпілого, що охоплюється умислом

злочинця. Тому доцільно говорити про підвищену суспільну небезпеку особистості злочинця, виходячи не тільки з характеру вчиненого ним злочину, а й із тієї реальної шкоди, що за ступенем тяжкості змістовно наповнює реальну суспільну небезпечність протиправного вчинку і дає об'єктивну кримінологічну оцінку індивідові, який учинив даний злочин. Викладені положення цілком поширюються й на випадки невизначеного умислу, коли особа бажала заподіяти неконкретизовану шкоду потерпілому, проте обов'язково таку, що становить небезпеку для його життя та здоров'я в момент посягання, а значить, у її свідомості відображалась і максимально тяжка шкода, що може настати.

По-третє, прийняття злочинного рішення запускає механізми корисливо вмотивованої й цілеспрямованої агресії для поетапного й послідовного забезпечення бажаного результату посягання. Найбільшу кримінологічну значущість у приведеному механізмі реалізації прямого умислу становить рівноцінне бажання злочинця реалізувати свій корисливий мотив саме шляхом насильницького впливу на власника майна чи особу у віданні (розпорядженні) якої дане майно перебуває. *Таке бажання виникає разом з ідеєю злочину й пронизує весь процес мотивації, цілепокладання, прийняття рішення та його реалізації. Воно втілюється у направленість свідомо-вольових зусиль особи на реалізацію мети й забезпечення визначеного результату злочину*²⁰.

Важливе кримінально-правове й, особливо, кримінологічне значення має встановлення моменту виникнення протиправного умислу у злочинця, що допомагає охарактеризувати стійкість протиправної мотивації, ступінь одержимості винного злочинною ідеєю, оцінити можливість запобігти реалізації протиправних намірів. Кримінально-правова теорія класифікує умисел за моментом виникнення на завчасно обміркований (*dolus praemediatus*) і раптово виниклий (*dolus impetus*)²¹. Вважаємо, що для тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів характерним є перший вид умислу. Серед науковців побутує думка, що завчасно обміркований умисел має місце у випадках, коли між моментом його виникнення й реалізації минає більш-менш значний відтинок часу. Такий умисел є більш суспільно небезпечним²². З кримінологічних позицій з даним твердженням можна погодитися, проте з певними уточненнями. Динамічний процес мотивації і цілепокладання має свою тривалість. Справді, значна тривалість ретельної підготовки злочину, створення всіх необхідних умов, що забезпечать високу вирогідність настання бажаних наслідків, викристалізують злочинну рішучість винного, а тому справедливо свідчать про підвищену суспільну небезпечність злочинця. Однак більше мотиваційне значення має не тільки час, витрачений на підготовку злочину, як сам розумовий процес моделювання деталей реалізації злочинної ідеї, усвідомлення мотиву, предметне цілепокладання, спрямованість діяльності на кінцевий результат, що знаходить своє зовнішнє вираження в підготовчих діях (підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод тощо). Отже, завчасно обміркований умисел демонструє заповзятість злочинця, раціональний розрахунок по мінімізації ризиків і оптимізації зусиль, засобів та знарядь необхідних для досягнення чітко визначеної корисливої мети. Разом з тим, у вказаному умислі закарбоване особисте смислове значення для винного не випадково обраної саме корисливо-насильницької злочинної діяльності.

Проаналізовані законодавча конструкція та кримінально-правові особливості групи тяжких та особливо тяжких корисливо-насильницьких злочинів мають важливе кримінологічне значення. Вони допомагають пізнати функціонально-цільове призначення насильства, його детермінаційну природу, зовнішні форми прояву, взаємозв'язок із формою вини, мотивом і метою посягання, які характеризують особистість злочинця, спрямованість його протиправної діяльності. Отже, протиправне корисливе тяжке насильство – достатньо специфічний вид агресії, що можна розглядати як системутворюючу ознаку тяжкої корисливо-насильницької злочинності.

¹ Лоренц К. Агрессия. – М., 1994.; Фрейд З. Разделение психологии личности. Введение в психоанализ. – М., 1989.; Юнг К. Проблемы души нашего времени. – М., 1993; Бегон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб., 1999.; Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М., 1994, та ін.

- ² Кудрявцев П.А., Рапинова Н.А. Криминальная агрессия (экспертная типология и судебно-психологическая оценка). – М., 2000. – С.17.
- ³ Зетинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практические издания. – К., 1999. – С.170–172.
- ⁴ Кудрявцев П.А., Рапинова Н.А. Вказана праця. – С.17.
- ⁵ Жеребкін В.Є. Логіка: Підручник. – 7-ме вид. К., 2004. – С.36–38.
- ⁶ Прокументов Л.М. Общеуголовные корыстные преступления: криминологическая характеристика и уголовная ответственность. Томск, 1991; Владимирів В.А., Ляпунов Ю.И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. – М., 1986; Никифоров Б.С. Уголовно-правовая охрана личной собственности в СССР. – М., 1954; Бажанов М.И. Ответственность за кражу личного имущества и за разбой по советскому уголовному законодательству. – Х., 1957; Матвишинский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – К., 1996 та ін.
- ⁷ Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Х., 1982.
- ⁸ Ответственность за преступления против собственности. – М., 2001; Шаранов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. – СПб., 2001.
- ⁹ Зипченко П.А. Составные преступления: Монография. – Харьков, 2005. – С. 156–159.
- ¹⁰ Малков В.П. Совокупность преступлений. – Казань, 1974. – С.92.; Бажанов М.И. Множественность преступлений. – Х., 2000. – С.21.
- ¹¹ Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений: Учебное пособие. – Х., 1986. – С. 4.
- ¹² Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. – М., 1974. – С. 75.
- ¹³ Ярмыш Н.М. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). – Х., 1999. – С. 52–53.
- ¹⁴ Кригер Г.Л. Ответственность за разбой. – М., 1968. – С.12–14; Каплан Е. Возможен ли разбой без нападения? (спорный вопрос квалификации) // Соц. законность. – 1990. – № 12. – С.55–56.; Юнусов А.Х. Значение понятия «насилие» для квалификации разбоя // Вестник ЛГУ. – Сер.6. Вып.2.
- ¹⁵ Голіна В.В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: Монографія. – Х., 2004. – С.35; Корецький Д.А., Пособина Т.А. Современный бандитизм: криминологическая характеристика и меры предупреждения. – СПб., 2004. – С.67; Кошиссаров В.С. Уголовная ответственность за бандитизм: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1983. – С. 17.
- ¹⁶ Батирзареева В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло. – Х., 2003. – С.14; Гаухман Л. Насилие при грабеже, разбое и вымогательстве // Советская юстиция. – 1969. – №2. – С. 22–23; Кримінальне право України: Особлива частина. – Підручник / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. – К., 2004. – С. 142.
- ¹⁷ Див.: Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – С. 133, 138.
- ¹⁸ Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. – М., 1950. – С. 167.
- ¹⁹ Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы. – М., 1972. – С. 76.
- ²⁰ Козлов А.П. Понятие преступления. – СПб., 2004. – С. 610–611.
- ²¹ Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1961. – С. 367.
- ²² Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. – М., 2001. – С.39; Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и её установление. – Воронеж, 1974. – С.110.

Отримано 29.05.2006

Резюме

Работа посвящена криминологической оценке насилия в составах тяжких и особо тяжких корыстно-насильственных преступлений. Феномен уголовного насилия рассматривается через призму его функционально-целевого назначения в механизме преступлений данной категории. Изучаются его внешние формы проявления исходя из мотивов, умысла и цели преступных посягательств. Делается вывод: опасное для жизни и здоровья корыстное насилие – специфический вид агрессии, который можно расценивать как системообразующий признак тяжкой корыстно-насильственной преступности.